

УДК 37.017–053.2: 17 (44)

О. Г. КОНОПЕЛЬЦЕВА

викладач

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

МОРАЛЬНЕ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У ФРАНЦІЇ

У статті проаналізовано витоки сучасного морального виховання у Франції. Наведено визначення термінів “моральне виховання”, “мораль”, “навчання цінностей” французьких учених, а також класифікацію цінностей. Подано детальні відомості про еволюцію морального виховання у Франції із часів Феррі, розглянуто вплив закону про секуляризацію 1905 р. на моральне виховання; подано відомості про шкільні уроки з морального виховання в післявоєнній Франції згідно з офіційними інструкціями. Відзначено зникнення та повернення моралі у французьке суспільство як складової громадянського виховання. Досліджено взаємодію родинного виховання та шкільної освіти в моральному й громадянському вихованні дитини та зроблено висновок, що шкільне виховання доповнює родинне й закріплено законодавством. Відзначено важливість родинного виховання у формуванні громадянської особистості; досліджено сучасне моральне та громадянське виховання й виявлено, що у Франції громадянське виховання є невід’ємним від морального.

Ключові слова: родинне виховання, моральне виховання, Франція, дитина, громадянське виховання.

У сучасній педагогіці особливу увагу приділяють різним аспектам родинного виховання, що відіграють важливу роль у формуванні особистості дитини. У світлі втрати виховних ідеалів, девальвації моральних цінностей та меркантилізації суспільства проблеми морального виховання хвилюють учених і є предметом численних педагогічних досліджень. Становить інтерес досвід упровадження морального виховання в інших європейських країнах, адже вивчення та творче використання теоретичних ідей і практичного досвіду із цього питання в сучасній українській родині буде корисним у контексті реалізації політики європейської інтеграції України. Так, у Франції сформовано унікальну систему родинного виховання, що діє в повному симбіозі з освітніми установами.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що певні аспекти морального виховання досліджували вітчизняні вчені: Т. Алексеєнко, Є. Арнаутова, О. Барабаш, І. Бех, Г. Васянович, О. Вишневський, С. Гончаренко, І. Гребенніков, О. Докукіна, І. Зязюн, О. Кононко, О. Косарева, В. Котило, С. Ладивір, Т. Маркова, Т. Науменко, В. Павленчик, В. Постовий, Т. Поніманська, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, а також зарубіжні дослідники: Ж. П’яже, Е. Дюркгейм, Дж. Дьюї, Д. Гайє та ін.

Водночас аналіз здобутків сучасної вітчизняної педагогіки свідчить про недостатнє висвітлення в ній окресленої проблеми, особливо в історико-педагогічному контексті. Зокрема, в Україні не проводили аналізу передумов виникнення й формування морального виховання у Франції. Враховуючи це, особливий інтерес становить ХХ ст., особливо період після Другої світової війни, коли були сформульовані ті педагогічні ідеї, що вплину-

ли на подальше формування та розвиток морального виховання в родині й шкільних закладах.

Метою статті є уточнення терміна “моральне виховання” і його розуміння в сучасній Франції; аналіз становлення морального виховання дитини та зв’язку морального виховання з громадянським; визначення ролі батьків і школи в моральному вихованні дитини та їх взаємодії.

У сучасній Франції термін “моральне виховання” (“*éducation morale*”) майже не вживають. У міжвоєнний період “мораль” ще не мала того негативного змісту, якого вона набула у 1960-х рр. На той час розмежовували два значення терміна “мораль”: “перелік правил поведінки” (“*ensemble codifié de règles de conduite*”), який називали “традиційною мораллю” (“*morale conventionnelle*”), або, згідно з термінологією П’яже, “неавтономною мораллю” (“*morale hétéronome*”). У ширшому розумінні вона означала “мистецтво дії” (“*l’art de l’action*”) або, за відомим визначенням Ж. П’яже, “логіку дії” (“*logique de l’action*”). У цьому значенні вона наближена до етики та цінностей. У сучасній педагогічній думці прийнято вживати термін “навчання цінностей або етичне виховання” (*éducation aux valeurs ou éducation à l’éthique*) [8].

З посиланням на праці Кона (Kohn) Веркер (Verquerre) пропонує класифікувати виховні батьківські цінності за трьома категоріями: виховні цінності, що оцінюють ззовні (чесність, повага до інших, гарні манери тощо); виховні цінності, що оцінюють за допомогою внутрішнього контролю (зокрема допитливість, розум, амбіції та автономність); нарешті, виховні цінності, що не залежать від форми контролю (розвиток дитини) [5, с. 55].

Тривалий час термін “мораль” у Франції асоціювався з християнською мораллю. Перша спроба зробити мораль універсальною та незалежною від релігійного закону належить міністру Ж. Феррі у 1882 р. Він включив моральне виховання до програми викладання в школі, де детально прописав усі аспекти та чесноти, що потрібно прищеплювати дитині віком 9–11 років. Зокрема, у розділі “Дитина в родині. Обов’язки щодо батьків та дідусів” зазначено, що дитина повинна виявляти повагу, любов і слухняність; допомагати батькам та полегшувати їхній стан при захворюванні; приходити на допомогу в старості. Також у програмі подано обов’язки дитини щодо Батьківщини у її величні та буремні часи й суспільства. Його порада вчителям у викладанні моральних цінностей є дуже практичною: “Коли Ви пропонуєте своє судження, даєте оцінку, захищаєте ту чи іншу поведінку, запитайте себе, чи те, що Ви збираєтеся запропонувати дітям, образило б голову родини, якби він випадково був присутній у класі” [6].

Ідеї та програми Ж. Феррі на десятиліття заклали фундамент морального виховання у Франції. З відокремленням церкви й проголошенням Франції світською державою (1905 р.) у суспільстві загострилася проблема виокремлення моралі та морального виховання у школах з огляду на світськість освіти: у програмах зникає розділ про Бога. Уроки моралі слугують для прищеплення молоді дисципліни, щоб вона слухалася дорослих. На думку французького вченого П. Теваняна, це “мораль послуху” [10]. Вектор морального ви-

ховання дещо змінився після закінчення Першої світової війни: додано національні почуття щодо війни та необхідність відновлювати Францію.

У міжвоєнний час у Франції з'являються новаторські праці Ж. П'яже щодо морального виховання, де автор визначає методи та головні концепції морального виховання. Згідно з Ж. П'яже, моральна свідомість, а, отже, і відповідальність, розвиваються не в результаті безпосереднього присвоєння соціального досвіду, а в ході творчої, активної взаємодії із соціальним середовищем та людей одне з одним. Так, під час гри, виконуючи певні ролі, діти починають усвідомлювати взаємозалежність, з'являється зацікавленість у взаємному контролі та уніфікації правил. Учений виводить двостадійну схему відповідальної поведінки: "об'єктивну" й "суб'єктивну" відповідальність. На першій стадії (тобто в 7–8 років) об'єктивної відповідальності міру відповідальності або ступінь покарання діти пов'язують з величиною завданих ними збитків, і оцінка відповідальності відбувається на основі результату дії, незалежно від їх наміру. На другій стадії, до 12 років, у дитини формується суб'єктивна відповідальність, тобто її цікавлять уже мотиви вчинку, які спонукають до певної лінії поведінки [1, с. 34].

Через вішістську політику та антисвітські закони уряду Петена післявоєнна Франція стикається з необхідністю захисту світськості. У 1947 р. у Франції було представлено план Ланжевена-Валлона щодо реформи освіти в країні; він переглянув зміст та розуміння морального й громадянського виховання: зокрема, метою виховання вказував формування людини та громадянина, поєднання розуму й поведінки, морального виховання та соціалізації, а також розвиток власної думки, характеру й самодисципліни дитини. Цей план так і не був прийнятий, проте його ідеї суттєво вплинули на зміни в шкільній освіті у 1960–1970-х рр. [6, с. 61–62].

Шкільні уроки з морального виховання в післявоєнній Франції пропонують питання для роздумів, правила, ілюстровані ситуаціями, аналіз прикладів, вправи зі змальовування вивчених принципів та читання текстів на запропоновані теми. Ці уроки відповідали офіційним інструкціям від 1940 та 1958 рр. і пропонували дітям осмислення таких моральних принципів: честь, громадянська сміливість, прийняття відповідальності, повага до свобод, вибір друзів тощо [3]. Утім подальші офіційні інструкції зменшують час на уроки моралі, що повністю зникають після революції 1968 р. у Франції. Занепад моралі "обов'язку" подвоюється занепадом світської моралі, нові авторитарні цінності виглядають несумісними з принципами шанобливого виховання людини та дотриманням прав дитини. Навіть саме слово "мораль" зникло з вжитку; натомість набули поширення "етика" або "цінності", "відповідальність", інколи "орієнтир" [6, с. 66]. Авторитарній моделі кинуту виклик, а право виправляти більше не є законним: саме в цей період з'явився стиль "заборонено забороняти!" Довгий час авторитетом та владою виправляти був наділений образ батька в родині та вчителя в школі. Саме в 1960-х рр. цей авторитет було переосмислено [6, с. 67].

У липні 1975 р. вийшов закон Абі (La loi Naby) стосовно виховання та освіти дітей. Згідно з ним визнавалося право дитини на шкільну освіту, що є обов'язковою з 6 до 16 років, та значну роль родини у вихованні ді-

тей. Також наголошено, що шкільне виховання доповнює родинне. Зокрема, початкова школа та родина об'єднують свої зусилля при моральному та громадянському вихованні. Закон Абі акцентує, що з метою взаємообміну інформацією між батьками та школами має бути встановлений міцний зв'язок, щонайменше до досягнення учнями повноліття [7].

Наприкінці 1970-х рр. у Франції збільшилася кількість іммігрантів і постала проблема їхньої інтеграції у французький соціум, тому проблеми морального та громадянського виховання знову привертають увагу суспільства: моральне й громадянське виховання включають до шкільних програм. Проте вже ніколи не буде окремого предмета "Моральне виховання": за новим циркуляром моральне виховання та громадянське виховання нерозривні [4, с. 88], а громадянське виховання подано як "головну деталь освіти в республіканській державі, що гарантує свободи" [2]. Під цією освітою мається на увазі "розуміння правил демократичного життя та його засад, знання інститутів і їхніх історичних коренів, роздуми щодо умов та засобів поваги до людини й її прав у сучасному світі" [9, с. 46]. Тобто головною метою є стиль навчання, спрямований на отримання знань та вмінь, що сприяють розвитку характеристик активного громадянина.

Наступні десятиліття майже кожен уряд звертався до громадянського виховання, проте важливою віхою в моральному та громадянському вихованні стало прийняття закону про викладання моралі й громадянськості в школах Франції (від початкових до ліцею), починаючи з 2015 навчального року. Згідно з офіційним бюлетенем Міністерства освіти Франції, у школах прищеплюються такі цінності: гідність, свобода, рівність, солідарність, світськість, дух справедливості, повага до людини, рівність між жінками та чоловіками, толерантність і відсутність будь-яких проявів дискримінації.

Висновки. Отже, дослідивши історію морального виховання у Франції, можна зробити висновок, що родина є місцем первинного морального виховання ("formation morale"), подальше моральне виховання дитини відбувається переважно в школах на уроках морального виховання, тобто школа доповнює родинне виховання. Також у Франції громадянське виховання є невід'ємним від морального.

У перспективі подальших досліджень планується глибший аналіз позитивного французького досвіду та виокремлення рекомендацій з виховання дитини для їхнього застосування в українських реаліях.

Список використаної літератури

1. Гурлева Т. С. Психолого-педагогічні умови формування відповідальності у важковиховуваних підлітків : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 285 с.
2. Arrêté du 14 novembre 1985 fixant les programmes des classes de sixième, cinquième, quatrième et troisième des colleges. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000468781&dateTexte=>.
3. Ballot M., Aveillé R., Barbas M. Education morale et civique. Classe de Fin d'Études. Paris, 1959. 280 p.
4. Circulaire du 18 Juillet 1982. URL: http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2009/04/cir_839.pdf.
5. Miled A. B. Éducation familiale et rapport au savoir chez des garçons et des filles tunisiens de première année d'école primaire: une approche interactionniste sociale. Toulouse, 2012. 325 p.

6. Lheureux G. Le problème de l'Education Morale en France au XXe siècle dans l'enseignement élémentaire. Rennes, 2012. 511 p.
7. Loi № 75-620 du 11 juillet 1975 relative à l'éducation (Loi Haby). URL: http://dcalin.fr/textoff/loi_haby_1975.html.
8. Piaget J. L'éducation morale à l'école. De l'éducation du citoyen à l'éducation internationale. Paris, 1997. 186 p.
9. Riondet B. Education au développement. Hachette, 1996. 208 p.
10. Tevanian P. Le racisme républicain. Réflexions sur le modèle français de discrimination. Paris, 2002. 196 p.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

Конопельцева Е. Г. Моральное и гражданское воспитание ребенка во Франции

В статье проанализированы истоки современного морального воспитания во Франции. Приведены определения терминов “моральное воспитание”, “мораль”, “обучение ценностям” французских ученых, а также классификация ценностей. Представлены детальные сведения об эволюции морального воспитания во Франции со времен Ферри, рассмотрено влияние закона о секуляризации 1905 г. на моральное воспитание. Указаны данные о школьных уроках морального воспитания в послевоенной Франции согласно официальным инструкциям. Отмечено исчезновение и возвращение морали во французское общество как составляющей части гражданского воспитания. Проанализировано взаимодействие семейного воспитания и школьного образования в моральном и гражданском воспитании ребенка и сделан вывод, что школьное воспитание дополняет семейное, что закреплено законодательством. Отмечена важность семейного воспитания в формировании гражданской личности; исследовано современное моральное и гражданское воспитание и установлено, что во Франции гражданское воспитание является неотъемлемым от морального.

Ключевые слова: семейное воспитание, моральное воспитание, Франция, ребенок, гражданское воспитание.

Konopeltseva O. Moral and Civil Education of a Child in France

The article is dedicated to the moral and civil education in France and factors which have influenced its development. The article also contains a scrupulous analysis of definitions of “moral education”, “morals”, “education of moral values” by French scientists as well as the classification of moral values. The detailed analysis of the ideas and programs by J. Ferry as well as advice to teachers and parents is given. The author emphasises the importance of the Secularisation Law of 1905 as a turning point in moral education where God and religious moral principles didn't exist any more and were not taught. The mainstream of moral education changed somehow after the First World War when there appeared Piaget's ideas about moral conscience and responsibility and his two-stage scheme of responsible behaviour. Vichy's Laws and religious policy of Pétain government have affected France's civil values so after the war there were arduous attempts to reform the national education among which a project embarked by Langevin and Wallon. Secular principles drafted in Langevin-Wallon's project of educational reform in France are proved to be the foundation for moral and civil education throughout years: they directly influenced the formation of a typical image of what an average person is expected to be as well as the requirements for a character and self-discipline of a child. A detailed description of school lesson of moral education based on official instruction of 1940 and 1958 in after-war France has been provided followed by total disappearance of moral and moral education from official programs and even everyday life. Though in 70s as a response to a large number of immigrants to France the government decided to provide lessons of civil and moral education back in schools it has been established that moral education never returned to programs as a separate subject. It has been concluded that in today's France civil education is considered to be inalienable of moral education and family upbringing is completed by school education.

Key words: family upbringing, France, moral education, civil education, child.